

УДК 336.71

**Кретов Д. Ю.**

dmitriy.kretov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7129-4040

к.е.н., старший викладач кафедри банківської справи,  
Одеський національний економічний університет, м. Одеса**ОЦІНКА ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ**

**Анотація.** У статті досліджено поняття операційного ризику комерційного банку, розкрито сутність системи управління операційним ризиком та розглянуто моделі, що дають змогу дати оцінку виявлених ризиків. Сьогодні операційні ризики визнаються важливими чинниками стабільності функціонування банків України. Операційні ризики, що виникають у банку, можна розглядати як потенційну можливість виникнення збитків у результаті помилок у діях співробітників, недосконалої організації бізнес-процесів і функціонування інформаційно-технологічних систем, неналежного внутрішнього контролю та впливу таких зовнішніх чинників, як: внутрішнє чи зовнішнє шахрайство, кадрова політика та безпека праці, скарги клієнтів, практика надання банківських послуг, штрафи та санкції за порушення пруденційних вимог, а також шкода, завдана матеріальним активам компанії, руйнування та проблеми в роботі систем, управління процесом.

Слід зазначити, що щороку з'являються нові види операційного ризику, які впливають на діяльність кредитної установи через розвиток інформаційних та комп'ютерних систем, ускладнення інструментів фондового ринку та вдосконалення бізнес-методів, тому регулятори всіх країн намагаються постійно вдосконалювати нормативно-правову базу, пов'язану з управлінням операційним ризиком комерційного банку, виходячи з рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду. Зростання кількості випадків значних збитків та втрат у результаті реалізації операційного ризику сприяло не лише вдосконаленню процесів управління ризиками, а й установленню мінімальних вимог до капіталу банків для його покриття.

У статті проведено тестовий розрахунок капіталу для покриття операційного ризику та нормативу достатності капіталу з урахуванням операційного ризику банку для АТ «Ощадбанк» порівняно з іншими державними банками на підставі річних даних банків, що подаються до НБУ за рекомендованою методикою Національного банку України. На основі проведених розрахунків зроблено висновок, що в сучасних умовах у період наглядових трансформацій та посилення нормативних вимог до достатності капіталу, а також прояву кризових станів в економіці, на нашу думку, доречно буде пом'якшити вимоги до розрахунку достатності капіталу з урахуванням операційного ризику.

**Ключові слова:** банк, операційна діяльність банку, операційний ризик, моніторинг ризиків, достатність капіталу.

**Kretov Dmityriy**

dmitriy.kretov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7129-4040

Ph.D., Senior Lecturer of the Department of Banking,  
Odesa National Economic University, Odesa**OPERATIONAL RISK ASSESSMENT OF STATE BANKS OF UKRAINE**

**Abstract.** This article explores the concept of operational risk of a commercial bank, reveals the essence of the operational risk management system and considers models that allow to assess the identified risks.

Today, operational risks are recognized as important factors in the stability of Ukrainian banks. Operational risks arising in the bank can be considered as a potential possibility of losses due to errors in the actions of employees, imperfect organization of business processes and operation of information technology systems, inadequate internal control and the influence of external factors: internal or external fraud policy, personnel policy and occupational safety, customer complaints, banking practices, fines and sanctions for violating prudential requirements, as well as damage to the company's tangible assets, destruction and problems in systems, process management.

It should be noted that new types of operational risk appear every year, which affect the activities of the credit institution through the development of information and computer systems, the complexity of stock market instruments and the improvement of business methods. Therefore, regulators in all countries are constantly trying to improve the regulatory framework related to the operational risk management of a commercial bank, based on the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision. The increase in the number of cases of significant losses and losses as a result of operational risk contributed not only to the improvement of risk management processes, but also to the establishment of minimum capital requirements for banks to cover it.

The article performs a test calculation of capital to cover operational risk and capital adequacy ratio taking into account the operational risk of the bank for «Oshadbank» in comparison with other state banks on the basis of annual data of banks submitted to the NBU according to the recommended methodology of the National Bank of Ukraine. Based

*on the calculations, it is concluded that in modern conditions in the period of supervisory transformations and strengthening of regulatory requirements for capital adequacy, as well as the crisis in the economy, in our opinion, it would be appropriate to mitigate capital adequacy requirements taking into account operational risk.*

**Key words:** bank, bank operations, operational risk, risk monitoring, capital adequacy.

**JEL Classification:** G21

**DOI:** <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-29-06>

**Постановка проблеми.** У сучасній банківській практиці існує значна конкуренція за лояльність клієнтів. Для того щоб отримувати конкурентні переваги під час їх обслуговування, банківським установам необхідно підтримувати на високому рівні власну репутацію. Це досягається шляхом підвищення рівня кваліфікації банківського персоналу, якості та швидкості обслуговування, збільшення обсягу проведених операцій, зростання баз даних, трансформації каналів комунікації між банком та клієнтом. Не секрет, що скорочення витрат є одним зі способів збільшення прибутку, у зв'язку з чим банки приділяють велику увагу системі управління ризиками, яка значною мірою впливає на фінансовий результат банку в цілому. Серед безлічі ризиків, що мають вплив на банк під час проведення кожної операції, особливе місце займає операційний ризик, який вимагає підвищеної уваги в частині розроблення підходів до його виявлення, оцінки та обліку. Операційні ризики представляють окрему групу через свою специфіку, відсутність системного підходу до аналізу та відсутність критеріїв ідентифікації, що потребують більш детального вивчення. Тому регулятори всіх країн намагаються постійно вдосконалювати нормативно-правову базу, пов'язану з управлінням операційним ризиком комерційного банку, виходячи з рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду. Згідно з вимогами НБУ, банки створюють ефективну систему управління операційним ризиком, яка має повністю інтегруватися в загальну систему управління ризиками банку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми оцінки та управління операційними ризиками висвітлено в роботах учених, які зробили значний внесок у формування теоретичної та практичної бази стосовно операційного ризику банку, серед них: Л.В. Кузнецова, В.В. Коваленко, Л.В. Жердецька, А.О. Старостина, О.С. Дмитрова, К.Г. Гончарова, О.В. Меренкова, Т.А. Медвідь та ін. Проте більш ретельне дослідження методів та інструментів управління операційним ризиком потребує посиленої уваги у зв'язку зі збільшенням кількості випадків значних утрат (майнового і немайнового характеру) банків через реалізацію операційного ризику.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження операційного ризику банку, його особливостей, методів та інструментів управління операційним ризиком як важливого складника забезпечення безперервної та безпечної роботи банку на прикладі державних банків України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Операційний ризик – це потенційний ризик для довгострокового існування банківської установи, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки інформації

з погляду керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи [1].

Операційний ризик – це ризик виникнення збитків у результаті невідповідності характеру і масштабам діяльності банківської установи та вимогам чинного законодавства, внутрішніх порядків і процедур проведення банківських операцій та інших угод, їх порушення персоналом банку або іншими особами, невідповідності функціональних можливостей застосовуваних банком інформаційних, технологічних та інших систем або порушень їх функціонування, а також у результаті впливу зовнішніх подій.

Випадки значних збитків та втрат у результаті реалізації операційного ризику в банках та зростання їх чисельності викликали необхідність як удосконалення процесів управління ризиками, так і встановлення мінімальних вимог до капіталу банків для його покриття.

Базельським комітетом із банківського нагляду на основі десятирічного досвіду впровадження систем оцінки операційного ризику та вимог до капіталу банку для його покриття, а також наявності значного обсягу даних було здійснено перегляд основних підходів до визначення обсягу капіталу банку для покриття операційного ризику, який отримав назву «стандартизований підхід» та передбачає використання бізнес-індикатора (Business Indicator (BI)). Серед основних переваг використання бізнес-індикатора – його здатність відображати експозицію операційного ризику банку залежно від структури бізнес-напрямів [2, с. 128].

Індикатор базується на трьох основних складниках звіту про фінансові результати банку:

- процентному результату (чистому процентному доходу);
- результаті від надання послуг (чистому комісійному доходу, іншому операційному доходу, інших операційних витратах);
- торговельному результату.

До основних переваг використання такого індикатора можна віднести те, що:

- він є більш чутливим до операційного ризику та зменшує частку компонентів, що мають незначне відношення до операційного ризику (зокрема, процентний дохід від кредитування);
- використовуються абсолютні дані з метою уникнення протиріч;
- він збільшує частку компонентів, більш пов'язаних з операційним ризиком (прибутки та збитки від проданих на фондових біржах портфелів, комісійні платежі від послуг, штрафні санкції від невірної продажу);
- компоненти ніколи не приймають від'ємного значення, отже, регулятивний капітал не зменшуватиметься зі зменшенням результату;
- він достатньо простий для запровадження та використання [2, с. 128].

Отже, відповідно до вказаного підходу, капітал для покриття операційного ризику (ORC) визначається за формулою [3]:

$$ORC = BIC \times ILM, \quad (1)$$

де *ORC* – капітал для покриття операційного ризику;  
*BIC* – компонент бізнес-індикатора;

*ILM* – внутрішній мультиплікатор збитків (втрат) від подій операційного ризику.

На рис. 1 наведено детальну характеристику складових елементів розрахунку капіталу для покриття операційного ризику.

При цьому розрахунок бізнес-індикатора здійснюється за такою формулою [3]:

$$BI = ILDC + SC + FC. \quad (2)$$

Для подальшого аналізу з метою запровадження у вітчизняну банківську практику розглянемо формули розрахунку кожного компоненту бізнес-індикатора розрахунку капіталу для покриття операційного ризику (табл. 1). Як свідчить наведена методологія розрахунку обсягу капіталу банку для покриття операційного ризику, у формулах нового стандартизованого підходу розрахунку були враховані кількісні характеристики, а саме базовий показник отриманих доходів банку, й якісні характеристики – історичні дані про отримані операційні втрати (*ILM*).

Згідно з Постановою НБУ № 156 [4], значення коефіцієнта внутрішнього збитку (*ILM*) встановлюється на рівні 1. Під час використання такого коефіцієнта передбачено, що внутрішні операційні втрати не впливають на розрахунок рівня капіталу, сам розрахунок капіталу для покриття операційного ризику спрощу-

ється. Вимогами Національного банку України також передбачено розрахунок капіталу для покриття операційного ризику проводити за умови граничного показника  $\alpha$ , встановленого на рівні 15%.

Вітчизняні банки в 2020 р. вже провели тестовий розрахунок за зазначеними вище вимогами.

Нами було проведено тестовий розрахунок капіталу для покриття операційного ризику станом на 01.01.2020 для державних банків, які є основою банківської системи України, тому їх утрати за операційним ризиком можуть призвести до збитковості всієї системи. Для розрахунків була використана інформація річних даних файлу А4Х «Дані про коригуючі обороти за результатами звітного періоду, року та залишки на рахунках за 2019 рік», що складається банками та подається до НБУ. Алгоритм розрахунку *BI* наведено на рис. 2.

У табл. 2. наведено розраховані складники *BI* державних банків станом на 01.01.2020. Як видно з табл. 2, за розміром *BI* серед держаних банків перше місце займає АТ «КБ «ПриватБанк», із капіталом якої буде нараховуватися капітал для покриття операційного ризику банку в сумі 45,23 млрд грн, друге місце посідає АТ «Ощадбанк». Розмір його капіталу під операційний ризик – 15,29 млн грн.

За формулою 3 проводиться розрахунок нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків України з урахуванням операційного ризику до розрахунку нормативів достатності капіталу [3].

$$H2 = PK/(RWAcr + 1/\min H2 \times ORC + СВП-HKP) \times 100\%, \quad (6)$$

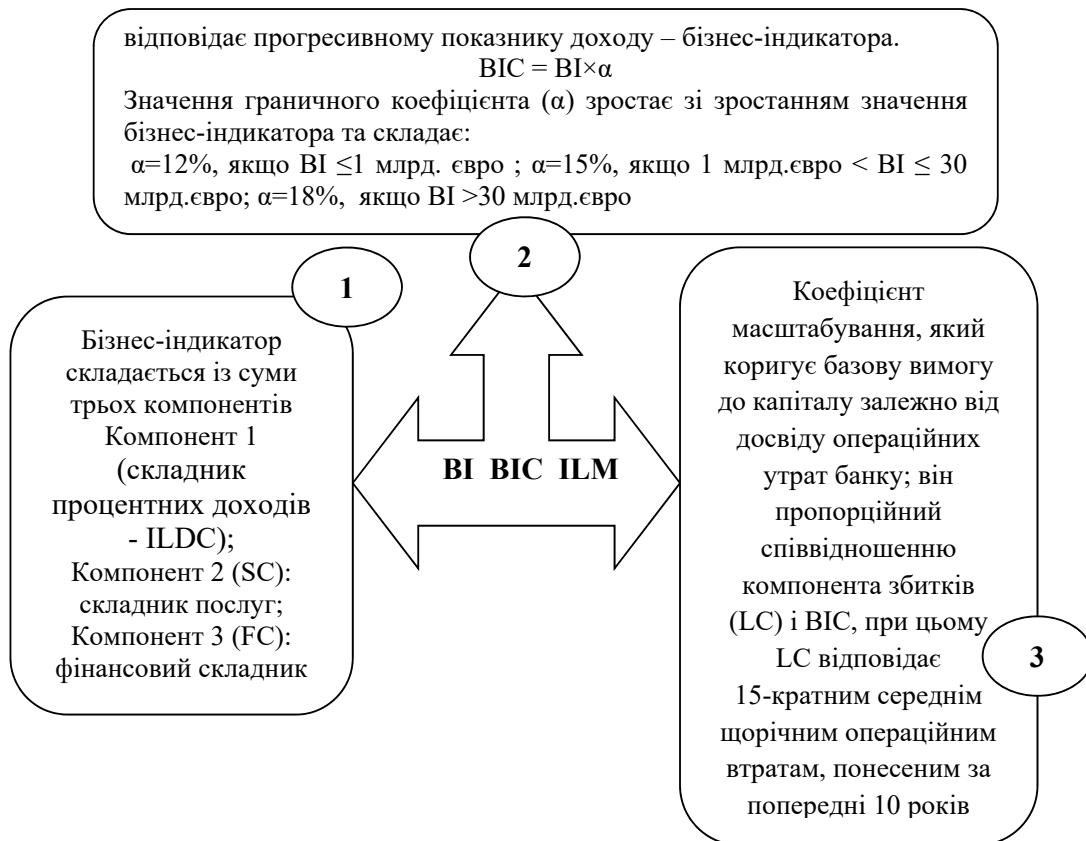


Рис. 1. Складові елементи розрахунку капіталу для покриття операційного ризику банку  
Джерело: розроблено автором за [2–6]

Формули складників бізнес-індикатора розрахунку капіталу для покриття операційного ризику банку

Назва складника	Формула	Інтерпретація розрахунку
Складник процентних доходів	$ILDC =  Interest\ Inc - Interest\ Exp  + Dividend\ Inc$	сума усередненого за три роки абсолютного значення чистих процентних доходів/витрат та процентними активами та усередненим за три роки дивідендним доходом
Складник послуг	$SC = Max [Operating\ Inc; Operating\ Exp] + Max [Fee\ Inc; Fee\ Exp]$	сума усереднених за три роки максимальних абсолютних значень серед комісійних доходів та комісійних витрат і інших операційних доходів і витрат
Фінансовий складник	$FC =  Net\ P\&L\ Trading\ Book  +  Net\ P\&L\ banking\ Book $	сума усереднених за три роки абсолютних значень чистого прибутку/збитку за торговою книгою та чистого прибутку/збитку за банківською книгою

Джерело: розроблено автором за [3]

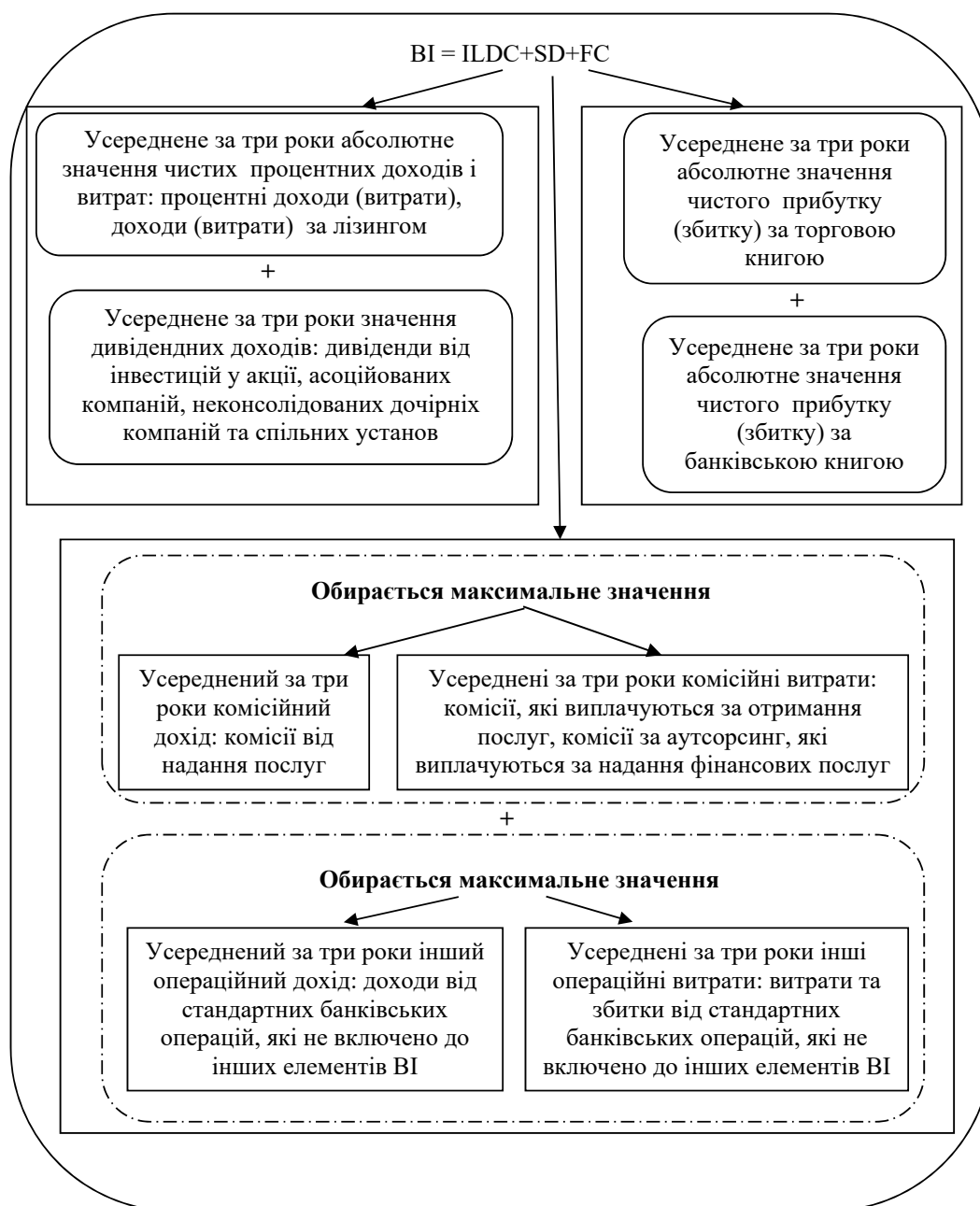


Рис. 2. Алгоритм розрахунку базового індикатора капіталу для покриття операційного ризику банку

Джерело: розроблено автором за [2–6]

Таблиця 2

Розрахунок бізнес-індикатора (ВІ) для оцінки операційних ризиків державних банків станом на 01.01.2020, млрд грн

Банки	Усереднене за три роки абсолютне значення чистих процентних доходів / витрат	Усереднене за три роки значення дивідендних доходів	Максимальне усереднене за три роки значення комісійних доходів та витрат	Максимальне усереднене за три роки значення інших операційних доходів і витрат	Усереднене за три роки абсолютне значення торгового результату	Складова процентних доходів (ILDC)	Складова послуг (SC)	Фінансова складова (FC)	Бізнес Індикатор (ВІ)
АТ КБ «Приват-Банк»	13,70	0,000	19,59	8,67	3,27	13,70	28,26	3,27	45,23
АТ «Ощад-банк»	5,48	0,003	5,25	3,67	0,87	5,49	8,93	0,87	15,29
АБ «УКРГА-ЗБАНК»	2,76	0,000	1,01	1,67	0,23	2,76	2,68	0,23	5,67
АТ «Укрекс-імбанк»	2,53	0,000	1,05	4,37	1,49	2,53	5,42	1,49	9,44

Джерело: розроблено автором за [7]

де *PK* – регулятивний капітал банку;

*RWAc* – сумарні активи, зменшені на суму створених відповідних резервів/уцінки за фінансовими активами, на суму забезпечення у вигляді безумовного зобов’язання або грошового покриття, на суму необтяжених ОВДП, що рефінансуються Національним банком України, та боргових цінних паперів, емітованих Національним банком України, придбаних за операціями репо з переходом права власності на такі цінні папери, та зважені на відповідний коефіцієнт ризику залежно від групи ризику, до якої віднесено актив;

*ORC* – капітал для покриття операційного ризику банку;

*min H2* – мінімальне значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу, встановлене нормативно-правовими вимогами НБУ;

*Свп* – сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами і банківськими металами;

*НКР* – непокритий кредитний ризик.

У табл. 3 здійснено розрахунок достатності капіталу банку з урахуванням операційного ризику.

Як видно з табл. 3, норматив *H2* з урахуванням операційного ризику по кожному з досліджуваних банків

знизився на 2–3%, наприклад у АТ «Ощадбанк» він знизився на 2,57 в. п. і майже досяг граничного розміру. Із досліджуваних банків найбільш «просів» *H2* у АТ «КБ «ПриватБанк», розмір його знизився за граничне значення, рекомендоване НБУ. Найбільший показник достатності капіталу з урахуванням операційного ризику зберігається в АТ «Укрекс-імбанк» – 16,71%. Наочно зміну нормативу *H2* з урахуванням операційного ризику можна побачити на рис. 3.

Слід зазначити, що норматив адекватності регулятивного капіталу банків відображає ситуацію, коли банки своєчасно та повністю розраховуються за своїми зобов’язаннями, нормативне значення даного показника встановлено Національним банком України на рівні 10%, а його зниження свідчить про те, що банк перекладає ризик неповернення залучених та запозичених коштів на кредиторів та вкладників.

Як бачимо з табл. 3, урахування операційного ризику під час розрахунків нормативу адекватності регулятивного капіталу дещо знижує даний показник, що може свідчити в тому числі про його більшу чутливість до операційного ризику.

**Висновки з проведеного дослідження.** У статті проведено розрахунок нормативу достатності капіталу

Таблиця 3

Розрахунок бізнес-індикатора (ВІ) для оцінки операційних ризиків державних банків станом на 01.01.2020, млн грн

Банки	Бізнес Індикатор (ВІ), млрд. грн.	Компонент бізнес індикатора – 15%, млрд. грн.	Ризикозважені активи без врахування ОР, млрд. грн.	Ризикозважені активи з врахування ОР, млрд. грн.	Регулятивний капітал, млрд. грн.	Норматив достатності капіталу діючий ( <i>H2</i> ), %	Норматив достатності капітал з урахуванням ОР, ( <i>H2</i> ), %	% приросту RWA
АТ КБ «ПриватБанк»	45,23	6,78	135,84	203,68	19,22	14,15	9,44	49,94
АТ «Ощадбанк»	15,29	2,29	94,07	117,00	12,36	13,13	10,56	24,38
АБ «УКРГАЗБАНК»	5,67	0,85	47,68	55,89	7,21	15,23	12,54	17,94
АТ «Укрекс-імбанк»	9,44	1,42	67,76	81,93	13,69	20,2	16,71	20,9

Джерело: розроблено автором за [7]

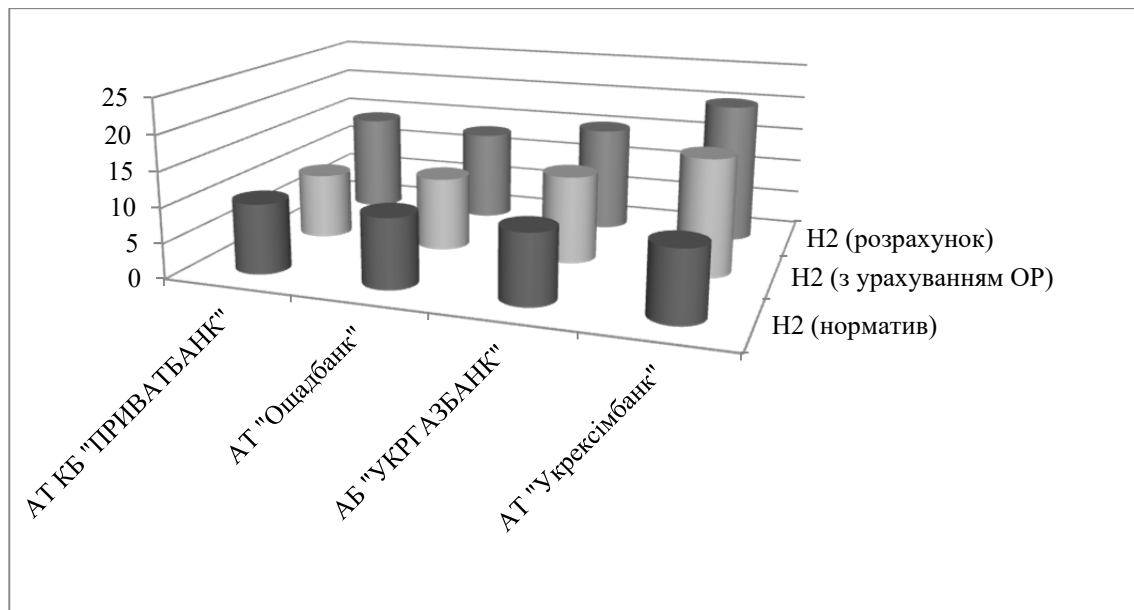


Рис. 3. Норматив достатності капіталу державних банків України з урахуванням операційного ризику, %

Джерело: розроблено автором за [3; 6]

державних банків України з урахуванням операційного ризику за моделлю, запропонованою для оцінки капіталу під операційний ризик, яка базується на методах визначення ризику в цілях розрахунку достатності капіталу на основі Базеля II та регулятивних документах Національного банку України. Із розрахунків видно, що резервування капіталу під операційний ризик банків значно впливає на зменшення їх нормативу H2, тому рекомендуємо НБУ пом'якшити вимоги до розрахунку достатності капіталу з урахуванням операційного ризику.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар К. О. Нормативно-правова база з управління операційним ризиком банку. *Modern Economics*. 2020. № 21. С. 59–65. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua>.
2. Жердецька Л. В. Розвиток методичних підходів до оцінки капіталу банків під операційний ризик. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 3. С. 125–129.
3. Дмитренко І. Б. Сучасні підходи до оцінки достатності (адекватності) капіталу банків в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Вип. 30. № 4. С. 120–127.
4. Постанова Правління Національного банку України «Положення про порядок визначення банками України мінімального розміру операційного ризику» № 156. URL: [https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution\\_24122019\\_156](https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24122019_156).
5. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» № 157. URL: [https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution\\_24122019\\_157](https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24122019_157).
6. Базель III: міжнародні рамки для вимірювання ризику ліквідності, стандарти та моніторинг. *Офіційна*

*Інтернет-сторінка Банку міжнародних розрахунків.* URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.htm>.

7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.

#### REFERENCES

1. Ghonchar, K. O. (2020), Normatyvno-pravova baza z upravlinnja operacijnym ryzykom банку. *Elektronne naukove fakhove vydannja z ekonomichnykh nauk «Modern Economics»*, № 21, s. 59–65, available at: <https://modecon.mnau.edu.ua>.
2. Zherdecjka, L. V. (2016), Rozvytok metodychnykh pidkhdov do ocinky kapitalu bankiv pid operacijnyj ryzik. *Ekonomichnyj visnyk Zaporizkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji*, № 3, s. 125–129.
3. Dmytrenko, I. B. (2019), Suchasni pidkhdody do ocinky dostatnosti (adekvatnosti) kapitalu bankiv v Ukraini. *Vcheni zapysky Tavrijskogo Nacionalnogho universytetu im. V. I. Vernadsjkogho. Serija: Ekonomika i upravlinnja*, № 30(4), s. 120–127.
4. Postanova Pravlinnja Nacionalnogho банку Ukrainy «Polozhennja pro porjadok vyznachennja bankamy Ukrainy minimalnogho rozmiru operacijnogho ryzyku», no. 156, available at: [https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution\\_24122019\\_156](https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24122019_156).
5. Postanova Pravlinnja Nacionalnogho банку Ukrainy «Pro vnesennja zmin do dejakych normatyvno-pravovykh aktiv Nacionalnogho банку Ukrainy», no. 157, available at: [https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution\\_24122019\\_157](https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24122019_157).
6. Bazelj III: mizhnarodni ramky dlja vymirjuvannja ryzyku likvidnosti, standarty ta monitoryng. *Oficijna internet-storinka Banku mizhnarodnykh rozrakhunkiv*, available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.htm>.
7. Oficijnyj sajт Nacionalnogho банку Ukrainy, available at: <http://www.bank.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2021 р.